

Moral og danning for det uforutsette: intuitiv kunnskap i risikonettverkssamfunnet

Herner Sæverot, Høgskulen på Vestlandet
Glenn-Egil Torgersen, Forsvarets Høyskole

Sammendrag

Bedrag er et virkemiddel i både krig og fred. Men, for bedre å lære og avsløre bedragets innhold og motiv, trengs spesifikke pedagogiske metoder. Vårt pedagogiske hovedargument i denne artikkelen er for å avsløre et bedrag, fordres et bedrag. På en slik indirekte læringsmåte og pedagogisk tilrettelegging kan en bevisstgjøringsprosess aktiveres eller "vekkes", slik at en sensitivitet og intuitiv evne eller dømmekraft utvikles for å avsløre betydningen av ulike former for virkemidler og narrativer som brukes til å formidle bedraget. Dette er en særlig viktig kunnskap i det vi omtaler som «risikonettverkssamfunnet», hvor internett og digitale medier kan frembringe bestemte typer av risikoer.

Introduksjon:

Det uforutsette som bedrag

Moralsk danning, som er avgjørende for å kunne leve godt sammen i et samfunn, innehar flere utfordringer når den kobles til pedagogikk og formidling. For eksempel kan den moralske danning meget lett ende med moralisme, hvor det gjøres tydelige skiller mellom hva som er riktig og galt. Riktignok er ikke moralisme alltid negativt, men når den blir brukt i sammenhenger hvor temaet det uforutsette er inne i bildet, er den lite egnert. Problemet med moralisme er at den er tuftet på et relativt lukket tankemønster, og med det innehar den en rigiditet og ubøyelighet som står svakt rustet i møte med det uforutsette. Så snart det uforutsette kobles inn i moralpedagogikken, må en tenke radikalt nytt og annerledes. Denne artikkelen gjør et forsøk på det ved at den bygger på teorien om indirekte pedagogikk¹ og teorien om pedagogikk for det uforutsette², og med eksempler fra Vladimir Nabokovs (1899-1977) roman *Lolita* (1955).

Det uforutsette kommer til oss i mange varianter og former, og det kan overvelde og overrumples oss i både positiv og negativ forstand.³ I positiv forstand kan det uforutsette frembringe noe nytt og overraskende som beriker våre liv, mens i negativ forstand – som vil være hovedfokus i denne artikkelen – kan det uforutsette føre med seg noe destruktivt og ødeleggende. En særlig utfordrende form som det uforutsette inntar er når det kommer til oss gjennom bedraget. For eksempel viser krig, terror og andre former for undertrykkelse og vold sjelden sitt sanne ansikt før selve handlingen er overstått. Før slike handlinger viser sitt sanne ansikt, altså før den totalt destruktive og undertrykkende handlingen, har vi å gjøre med noe uforutsett fordi det er innpakket i bedraget. Mottakeren evner ikke å se det fordi det som leder opp mot terror og undertrykkelse ofte gir seg ut for å være noe annet enn det det faktisk er. Et annet eksempel kan være retusjerte bilder som fremstiller personer som ”perfekte”. Det kan for eksempel være et bilde av en slank og pen jente, uten noen skavanker. Dokumentarbilder i media kan også stå som et eksempel, hvor viktige hendelser er klippet

bort. I begge eksemplene bedrar bildet, og de som ikke gjennomskuer at bildet er manipulert, kan lett bli lurt til å tro at virkeligheten er slik den fremstilles i bildet. Med andre ord blir denne mottakeren lurt og er med det på en måte undertrykt av bilde. Et tredje eksempel kan være ”grooming.” Det vil si at en voksen oppretter kontakt med barn, hvor målet er å møte barnet for å begå en eller annen form for seksuelt overgrep. Kontakten skjer ofte på nettet, helst i lukkede fora, som for eksempel nettstedet med chat-tjenester, facebook, skype og spill. Formålet er ofte å bli kjent med barnet for så å skape tillit. Men, så lenge hensikten er å utnytte barnet seksuelt, er dette et typetilfelle på et bedrag.

Vårt pedagogiske argument i denne artikkelen tar utgangspunkt i følgende hypotese: For å avsløre et bedrag, fordres et bedrag. Det betyr at bedraget kan ha en både negativ og positiv effekt.⁴ Bedraget er negativt når intensjonen er utnyttelse og undertrykkelse. På den annen side, er bedraget positivt når det har som intensjon å ”vekke” noen som er blind for omgivelsenes bedrag, og i det samme utvikle en sensitivitet og intuitiv evne til å kunne avsløre ulike former for bedrag. Som følge av denne vekningsprosessen, utvikles det en form for intuitiv kunnskap hvor en umiddelbart kan fornemme og føle at noe er galt og kanskje bedragerisk. Dette er en særlig viktig egenskap i det vi omtaler som ”risikonettverkssamfunnet”, hvor internett og digitale medier generelt kan frembringe bestemte typer av risikoer, særlig i form av bedrag (grooming, bilde-manipulasjon, fake news etc.). Kunnskap for risikonettverkssamfunnet består i å kunne avsløre ulike former bedrag.⁵ Vi får et kunnskapsbegrep som nærmer seg intuisjon hvor en er særlig sensitiv og vår på at noe kan være et bedrag. I den sammenheng vil vi åpne for en type pedagogikk som gir muligheter for å forhindre det vi omtaler som ”nettverksanalfabetisme.”

Hva menes så med nettverksanalfabetisme? En nettverksanalfabet er kort fortalt en som ikke kan lese nettverk, med alle dets koder, symboler, indirekte kommunikasjonsformer, inkludert bedrag. Riktignok kan nær sagt alle mennesker oppfatte, og til ulik grad forstå, det som kommuniseres innenfor ulike nettverkssamfunn, men analfabetismen kan fort bli et faktum så

¹ Sæverot, H. (2013). *Indirect Pedagogy. Some Lessons in Existential Education*. Boston: Sense.

² Torgersen, G.E. (red.) (2015). *Pedagogikk for det uforutsette*. Bergen: Fagbokforlaget.

³ Torgersen, G.E., & Sæverot, H. (2015). *Strategisk didaktisk modell for det uforutsette*. I G.E. Torgersen (red.), *Pedagogikk for det uforutsette* (s. 317-338). Bergen: Fagbokforlaget.

⁴ Se Sæverot (2013) for flere måter å anvende bedraget på i en pedagogisk kontekst, blant annet gjennom Søren Kierkegaards skrifter.

⁵ Dømmekraft inngår i vårt kunnskapsbegrep. Dømmekraften utfordres for eksempel i forbindelse med kritisk vurdering av narrativer som eksempelvis brukes ved påvirkningskampanjer i forbindelse med politiske valg og beslutninger, krig og konflikter, terror, og ikke minst ved moralske og etiske dilemmaer i hierarkiske systemer under konflikter, press og uforutsette betingelser (se også Bøe-Hansen, 2015). Det kan for eksempel være dilemmaer som militære ledere kan stå overfor i forbindelse med å iverksette ordre som kan få alvorlige konsekvenser. Et eksempel på dette er forholdet mellom lojalitet, ondskap og kritisk tenkning, noe Hannah Arendt utdypet i sin filosofiske analyse av den tyske SS-offiseren Eichmanns grusomme handlinger i konsentrasjonsleiren Auschwitz under den andre verdenskrig (se også Mahrdt, 2012; 2015).

snart kommunikasjonsformene fremstår som indirekte og utydelige, kanskje med helt andre siktemål enn det de gir seg ut for i sin direkte kommunikasjonsform. Særlig barn og unge er utsatt for dette, ikke bare med tanke på alder og modning, men også med tanke på at vestlige skoler generelt ikke har satt av plass til risikoer ved nettverkssamfunn i læreplanene. Med det utvikles faren for å utvikle nettverksanalfabeter, som i alle tilfeller blir undertrykt, enten i større eller mindre grad. Imidlertid er det ikke nok å fokusere på dette temaet i læreplanene, det må også utarbeides en ”god” pedagogikk. Her er den russisk-amerikanske forfatteren Vladimir Nabokov aktuell. Nabokov tilføyer at ”all kunst er bedrag og slik er også naturen.”⁶ Dermed er bedraget rundt oss på alle kanter i livet, fra den virkelige og virtuelle verden til kunsten og naturen. Vi spør: Hva kan vi lære fra Nabokov? Kan hans litterære univers gi oss noen ledetråder til å utvikle pedagogisk praksis som har med hindring av nettverksanalfabetisme å gjøre? Første del av artikkelen er teoretisk, da den forsøker å skrive frem Nabokovs bruk av bedrag koblet til pedagogikk med bakgrunn i romanen *Lolita*. Den andre delen av artikkelen er praktisk orientert, idet det gjøres forsøk på å overflytte Nabokovs teoretiske perspektiver på bedrag og pedagogikk til konkrete undervisningssituasjoner.

Bedragets lumskhet og falskhet

Nabokov er i denne sammenheng en nøkkelperson, da et av hans hovedtemaer var bedrag. ”Bedrag”, sier Nabokov i sin biografi, ”på grensen til det djevelske, og originalitet som heller mot det groteske, var mine strategiske innfall.”⁷ Sitatet sikter til Nabokovs måte å spille sjakk på, men det kan også knyttes til hans romaner, hvor bedraget fremtrer nær sagt hele tiden. I likhet med den bedragerske strategien i naturen og i kunsten, handler det nabokovske bedraget om å villede, ofte ved hjelp av kamuflasje og imitasjon, for å få det vi ser til å se ut som noe annet enn hva det synes å være. I den velkjente romanen *Lolita* spiller det tabubelagte incest-temaet en stor rolle. Ikke bare forbyr incest seg selv som Sigmund Freud sier,⁸ det fremkaller også sterke følelser som kan svekke hvert individs sanseapparat. På den måten fremstår temaet incest som et røykteppe som skjuler, eller som en slags medhjelper til bedraget. På grunn av de sterke følelsene incest vekker hos leseren av *Lolita*, er det lett å se uklart og bli offer for fordommer. Nabokov er fullt klar over dette og forsøker å bedra og narre sine lesere ved å provosere, forvirre og villede.

Bedrag blir vanligvis sett på som umoralsk eller ondskapsfullt, og det er det sannelig når mennesker går bak hverandres rygg og bedrar på bekostning av andre. En kan for eksempel gå til kunsten for å finne eksempel på dette, nærmere bestemt Caravaggios maleri *Spådamen* fra 1594.

Caravaggios (1571-1610) maleri *Spådamen* (1594). Musei Capitolini, Roma.

Dette maleriet viser en sigøynerdame som leser en ung manns hånd. Det ser i det minste ut som om hun spør denne mannens fremtid. Hun ser ham i øynene, smiler falskt og holder hans høyre hånd i sin venstre, mens hun berører håndflaten hans med fingrene fra sin høyre hånd. Åpenbart stoler den unge mannen på spåkvinnen. Han legger derfor ikke merke til at hun i realiteten forsøker å stjele ringen hans.

Utsnitt av Caravaggios (1571-1610) maleri *Spådamen* (1594). Musei Capitolini, Roma.

Ting er ikke hva de ser ut til å være, og vi har et klassisk eksempel på hvordan bedrageren ofte går til verks. Bedrageren villeder motparten til å tenke på én bestemt

⁶ Nabokov, V. (1973). *Strong Opinions*. New York: McGraw-Hill Book Company, s. 11.

⁷ Nabokov, op.cit., 1996, s. 609.

⁸ *Incest er et så sterkt tabubelagt ord at det ikke kan, ifølge Freud, være grunnlagt på Guds ordre, "men kan sies å egentlig forby seg selv"* (Freud, S. (1999). *Totem und Tabu*. I A. Freud, E. Bibring & E. Kris (red.): *Gesammelte Werke, Band 9* [Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, s. 26]).

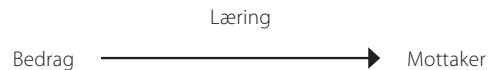
måte, noe som er selve bedraget eller den misledende handlingen, mens han eller hun gjør noe annet gjennom et sidesprang. Bedraget eller svindelen er en suksess hver gang motparten ikke legger merke til hva som faktisk foregår, og på denne måten faller for den lumske planen, selv om det skjer – som Caravaggios maleri viser – like foran øynene på personen.

Et lignende bedrag viser seg i *Lolitas* forord, undertegnet John Ray Jr. Ved nærmere øyesyn viser det seg at han er en ulv i fåreklær. Riktignok understreker han hvordan selve romanen bør leses, og hvor viktig det er for ham å gi leseren korrekt informasjon. Imidlertid sier han dette kun for å narre leseren til å tro på ham. Vi kan si at han foretar et sidesprang. Sidespranget består i at Ray prøver å lede oppmerksomheten bort fra *Lolitas* smerte. Han nevner ikke ordet incest en eneste gang. Det nærmeste han kommer er "den spesielle opplevelsen."⁹ I stedet vil han at leseren skal lese boken som en case studie med den pedofile hovedpersonen Humbert som hovedfokus. Han legger til at dette kan skape et sterkt etisk inntrykk. Ved å foreta dette sidespranget, som en del av bedraget, innretter han leserens fokus mot den pedofile nevrotikeren, mens fokuset fra den unge pikens smertehelvete overses. Forordet er dermed bedragersk i den forstand at leseren veiledes bort fra det som faktisk kan gjøre et sterkt etisk inntrykk. Vi må imidlertid ikke glemme at bedraget ofte er tvetydig. Det innebærer at det tross alt kan frembringe en paradoksal effekt som gjør at leseren lider *med* Lolita.

Bedragets antitese

Altså kan bedraget ha en lærings- og oppdragelseeffekt. Dette kan skje på to måter. Den første er den ideelle oppdragelse og læring, som skjer direkte gjennom bedraget. Samtidig er dette en helt og holdent indirekte pedagogikk, idet det ikke gis direkte direktiver overheadet. Den andre måten er Nabokovs nødløsning, hvor han fremstår som en pedagog som legger ut små hint og vink for leseren. Det innebærer at Nabokov ikke er helt og holdent direkte i sin pedagogiske fremgangsmåte. Kanskje man kan si at hans pedagogiske metode er direkte-indirekte, slik at det fremdeles vil være krevende for leseren å avsløre de ulike bedragene. Et konkret eksempel på dette er etterordet til *Lolita*, hvor Nabokov snakker John Ray midt imot. "Jeg er verken en leser eller forfatter av didaktisk fiksjon, og til tross for John Rays påstand, har *Lolita* ingen moral på slep."¹⁰ Nabokov gir oss her en antitetisk ledetråd som gjør det mulig å oppdage at John Rays tese om at det "lusker en

generell lærdom"¹¹ i boken ikke er annet enn et bedrag. På den ene siden består pedagogikken i å bedra leseren, i håp om at hun eller han vil oppdage dette på egen hånd, eller nærmere bestemt, gjennom bedraget selv, som slik sett fremstår som et indirekte oppdragelsesmiddel (figur 1). Gjennom bedraget blir leseren indirekte oppmuntret til å streve med falske bunner.

Figur 1. Læring direkte gjennom bedrag.

På den annen side gis vi en pedagogikk til den leseren som ikke evner å oppdras eller lære direkte gjennom bedraget (figur 2). Denne leseren gis en hjelpende hånd slik at det kan være mulig å oppdage det hun eller han ikke oppdaget ved første øyekast.

Figur 2. Direkte-indirekte læring via bedrag, eller pedagog som mellomledd mellom bedrag og sannhet.

Tre former for oppdragelse og læring

I bedraget finner vi altså krefter som gjør det mulig å avsløre bedraget som bedrag. Det vil si at bedraget både tilslører og avslører. Slik er det mulig å snakke om bedragets lærings- og oppdragelseeffekt (figur 1). I tillegg til dette finner vi motstående krefter til bedraget. Disse motkreftene fungerer som en pedagogisk drivkraft til å avsløre bedraget (figur 2). Altså står vi igjen med to hovedformer for oppdragelse og læring. På den ene siden har vi oppdragelse og læring gjennom bedragets motkrefter og på den andre siden har vi bedragets oppdragelse og læring (figur 1), som igjen fungerer på to måter. Det gir oss i realiteten tre former for oppdragelse og læring:

- (1) Den mest ideelle formen for oppdragelse og læring er at leseren kan oppdage bedraget ved hjelp av bedraget selv. La oss angi et eksempel. I begynnelsen av boken prøver Humbert å ufarliggjøre sitt seksuelle overgrep overfor Lolita, blant annet ved å referere til de italienske dikterne Dante Alighieri (1265-

⁹ Nabokov, V. (1971). *Lolita*. I: A. Appel, Jr. (red.): *The Annotated Lolita*. New York: McGraw-Hill, s. 6.

¹⁰ Nabokov, op.cit., 1971, s. 316.

¹¹ Nabokov, op.cit., 1971, s. 7.

1321) og Francesco Petrarca (1304-1374). ”Og Dante ble jo faktisk vanvittig forelsket i sin Beatrice da hun var ni [...]. Og da Petrarca ble vanvittig forelsket i sin Laura, var hun en lyshåret smånymfe på tolv.”¹² I sitatet utelater Humbert en vesentlig informasjon. Han unnlater nemlig å nevne at Dante og Petrarca ikke ble forelsket fordi deres kjærester var barn, som i Humberts tilfelle, men da de selv var barn. Fremfor å lyve, bedrar han ved å fortie. Han unngår å si vesentlige ting og legger samtidig opp til at leseren skal tolke uriktig. Målet er å få leseren til å gå fem på, slik at han kan vinne leseren over på sin side. Men, den motsatte effekten kan være at bedraget trigger leserens nysgjerrighet, slik at hun evner å gjennomskue bedraget.

- (2) Den andre måten å oppdras og lære av bedraget er at leseren synker dypere og dypere inn i en bedragersk verden, inntil bedrageriets beger er så fullt at leseren begynner å våkne. For den leseren som likevel ikke vekkes, fins det fremdeles en mulighet:
- (3) Det skjer ved at Nabokov inntar rollen som pedagog i selve teksten, ved å fremstå som et mellomledd mellom bedrag og sannhet. Spesifikt gir Nabokov leseren hint og vink som kan lede ut av villrede. Hvis dette går for langt – det vil si, hvis Nabokov som pedagog tvinges til å bli for direkte og tydelig i sine antydninger, ender vi opp med en pinlig situasjon for både forfatter/ pedagog og leser/ student. Derfor må det fremdeles være krevende for leseren å oppdage det som tidligere har gått ham eller henne hus forbi. Et eksempel på dette er der Humbert erindrer hendelser fra fortiden.

Jeg kan også ha støttet meg for mye til det unormalt kjølige forholdet mellom Charlotte og hennes datter. Men det grusomme poenget med hele argumentet er dette: Det ble gradvis tydeligere for min konvensjonelle Lolita gjennom vårt singulære og bestialske samboerskap at selv det mest miserable familielivet var bedre enn incest-parodien, som i det lange løp var det beste jeg kunne tilby det foreldreløse barnet.¹³

Tidligere i boken hadde Humbert tegnet et ensidig og negativt bilde av Lolita og moren hennes. Nå bryter han med dette fordømmende bildet som han tegnet. Gjennom denne nye retorikken, som står i opposisjon til den tidligere retorikken, kan det gå opp for leseren at Humbert har tatt i bruk skitne triks for å dekke over sin misgjerning. Dette kan videre lede leseren til å innse

alvoret av incest og den smerte og lidelse som dette forårsaker. Det er lett å forestille seg hvilken kraftfull pedagogisk effekt dette kan ha hatt på leseren som først lot seg bedra, for så å innse det. En slik hendelse kan sammenlignes med å bli tatt på fersken for en vranggjerning, for så å bli prylt hardt. Dette sviende øyeblikk er samtidig det pedagogiske øyeblikket, fordi personen er så sterkt berørt at det hele setter seg fast i hukommelsen. Når noe slikt sitter klistret i hukommelsen, er det stor sannsynlighet for at vi vil unngå at noe lignende skjer igjen. Dermed har Nabokov indirekte tvunget oss til å bli mer årvåkne og mer på vakt i fremtiden. Når det er sagt, tror vi ikke det er mulig å frigjøre seg selv helt og holdent fra bedrag. Det vil derfor være mer passende å si at leseren må tilstrebe å frigjøre seg så langt det er mulig fra bedrageri, slik at verden kan ses med nye og åpne øyne.

Om å opparbeide kunnskap og intuitiv evne til å avsløre bedrag gjennom undervisning

Det er åpenbart mye vi kan lære fra Nabokov når det gjelder bedrag knyttet til pedagogikk på det teoretiske planet. Men kan hans litterære univers gi oss noen ledetråder til å utvikle pedagogisk praksis som har med hindring av nettverksanalfabetisme å gjøre?

Bedragets uregjerlige natur åpner for oppdragelse og læring

Å ta i bruk bedrag i undervisning er et vågestykke. Læreren kan aldri være sikker på om eleven blir oppdratt eller villfare. Med andre ord er det ingen garanti som følger med oppdragelse og læring gjennom bedrag, men selv om det høres merkelig ut er dette en av grunnene til at bedrag er verdifullt i lys av pedagogikk. Det vi mener å si er at bedraget er alt annet enn forutsigbart. Derimot overrasker bedraget, lik en fekte som finner deg ut og treffer deg på et sted du ikke forventet på forhånd. Siden bedraget er forbundet med usikkerhet, utrygghet og uforutsigbarhet, kan det forårsake oppdragelse og læring på overraskende og uforutsigbar måte. Bedrag tilsvarer et kraftfullt bidrag til pedagogikk, fordi dets uregjerlige natur og vitalitet har kraft til å skjerpe sansene og oppmerksomheten vår. Med andre ord kan bedraget få oss til å oppdage at ting ikke er som de synes å være, eller vi kan se og høre det vi ikke forventet.

To eksempler på undervisning med bedrag:

Over- og underdrivelser og Trompe l'oeil

Det finnes naturligvis mange måter å ta i bruk bedraget på i undervisningssammenheng. Oftest er det situasjonen

¹² Nabokov, *op.cit.*, 1971, s. 21.

¹³ Nabokov, *op.cit.*, 1971, s. 289.

som avgjør hvilken tilnæringsmåte som egner seg best. Ikke desto mindre ønsker vi å angi et par eksempler på hvordan undervisning med bedrag kan se ut. For eksempel kan læreren produsere overdrivelser eller å påstå noe for sterkt. Motsatt av dette kan læreren underdrive eller bruke svakere uttrykk enn det som kanskje er forventet. En kan forestille seg at slike bedragerske måter å kommunisere på kan få elevene til å stoppe opp for et øyeblikk, ta en kort pause, hvorpå de gis en sjanse til å re-vurdere sine tidligere synspunkter og overbevisninger. I motsetning til den læreren som møter elevene direkte, kan den læreren som tar et diagonalt skritt på ovennevnte måte, åpne for nye innsikter når det gjelder både tenkning og handling.

Samtidig bør vi alltid ha faren for å bli ledet i villfarelse av bedraget i bakhodet. Grunnen er at bedraget som fremmes av læreren gir elevene en redusert og forvridd synsvinkel å se ting med. Dermed ligger det alltid en felle på lur, ventende på elevene. Et konkret eksempel på dette er læreren som utfordrer elevenes synsevne gjennom *trompe l'oeil*-malerier, der maleren lurer beskuersens øye ved å male et realistisk bilde, kun for å skape et synsbedrag. Læreren kan til og med høyne utfordringen ved å påstå at ting er feilaktige når de i realiteten ikke er det. Ved å gjøre dette har læreren snudd det hele på hodet og skapt et slags motsatt *trompe l'oeil*-maleri. Som et positivt resultat av denne bedragerske strategien, kan vi forestille oss at elevene blir mer på vakt i fremtiden, ved å ha opparbeidet en kunnskap og intuitiv evne til å gjennomskue ulike former for bedrag. Dersom den enkelte elev går ut av klasserommet som mer villfarende enn oppdratt, har den bedragerske strategien åpenbart slått feil. Men igjen, denne risikoen må være til stede for å sikre at pedagogikken ikke blir forutsigbar. Enhver form for forutsigbar pedagogikk vil ikke være med på å opparbeide intuisjon og kunnskap som er i stand til å avsløre bedrag – som igjen kan være med på å forhindre at destruktive hendelser av ulike slag.

Bedrag som lek og spill

Grunnet bedragets uregjerlige natur og dets kraftfullhet, må læreren være ytterst forsiktig ved bruk av bedrag i undervisningen. For eksempel må ikke elevene føle at de blir holdt for narr. For å unngå slike ting, kan læreren bedra på en taktfull og leken måte. Derutover bør læreren invitere elevene til å delta i spillet, nettopp for å unngå å skape negative følelser hos elevene. Negative følelser, som sinne, bitterhet, frustrasjon, dårlig selvfølelse og så videre, kan lett skape et dårlig forhold mellom lærer og elev. Derfor må læreren først og fremst skape tillit, fordi tillit er et nøkkelord når det gjelder å skape gode pedagogiske relasjoner mellom lærere og elever. Men tilsier ikke bedrag et brudd på tillit?

Tillit

Ofte forsøker bedragere å skape tillit, men bare for å bedre kunne bedra sin motpart. En slik person kan man aldri stole på fordi hun eller han er villig til å bryte presumptive avtaler, inkludert tillit. Like fullt kan man bedra uten å bryte motpartens tillit. Det avhenger av hvordan bedraget blir brukt. Dersom læreren drar nytte av bedraget på en taktfull og leken måte, er sjansene små for at hun eller han utnytter elevens tillit. Riktignok går læreren som bedrager bort fra etablerte regler når det gjelder kommunikasjon, hvor tillit opparbeides ved at partene innfrir det som er avtalt på forhånd. I dette tilfellet, derimot, hvor bedraget tas i bruk, skapes nye regler som verken er avtalt eller som eleven er klar over. Men grunnen for å gjøre det, og dette er et viktig poeng, er ikke for å oppnå noe på bekostning av elevene. Bedraget er derimot produsert for at eleven kan bli oppmerksom på ting som hun tidligere var uoppmerksom på, kanskje fordi hun tok noe for gitt. Slik kan elevene stole på læreren fordi hun eller han er der for å 'hjelpe' dem. Samtidig fordres det noe av elevene. Det vil si at de må være villige til å ta risikoen med å trå inn i ukjent terreng fordi den læreren som tar i bruk bedraget i undervisning vil alltid være full av overraskelser.

Mistillit

Dermed kan vi snakke om et pedagogisk bedrag som skiller seg fra et ondsinnet bedrag, hvor bedrag produseres for å utnytte motparten. En slik bedrager er ikke annet enn en hykler og bløffmaker, som i tur fører til svik og mistillit. Et konkret eksempel på det er Humbert, som innledningsvis beskriver seg selv som en middelaldrende fransk immigrant som er besatt av "nymfer", det vil si pikebarn mellom 9 og 14 år som har en demonisk tiltrekning på "visse forheksede reisende."¹⁴ Med andre ord har Humbert en pedofil legning som får ham til å gifte seg med Lolitas mor, Charlotte Haze, slik at han kan være nær den unge piken. Altså er dette en form for grooming. Da fru Haze dør kort tid etter giftermålet, bruker han all sin list for å oppfylle sine perverse lyster og lengsler.

Konklusjon

I denne artikkelen har vi argumentert for at bedraget er viktig i oppdrags- og læringsammenheng. Gjennom øving med bedrag i undervisning kan en nemlig bygge opp en kunnskap som kan forebygge og avsløre opptrapping mot ekstreme handlinger, som er destruktive for enten enkeltpersoner, grupper av mennesker, institusjoner eller samfunnet som sådant.

¹⁴ Nabokov, *op.cit.*, 1971, s. 18.

I kjølvannet av 22. juli brukte daværende statsminister Jens Stoltenberg uttrykket ”digitale nabokjerringer” i sin nyttårstale 1. januar 2012. Han henviste til de gamle nabokjerringene som fulgte med på hva som skjedde i gata mens barna var ute og lekte. Når noe gikk galt av sted, var nabokjerringene der og ryddet opp. Vårt begrep ”digital vekking” kan minne om dette.¹⁵ Det vil si at det dreier seg om å si fra når noe synes å gå galt på internett eller risikonettverkssamfunnet. Med solid trening i avsløring av bedrag, er vedkommende rustet til å se det som ikke synes å være det det ser ut til å være. Det vil si at personen opparbeider en intuitiv form for kunnskap som kan gjøre vedkommende i stand til å oppdage at noe er et bedrag som har til hensikt å skade og destruere. Men dette må ikke bare gjelde på det digitale området. Som sagt er bedragene rundt oss på alle kanter, slik at årvåkenheten må være skjerpet uansett hvor vi skulle befinne oss.

Referanser

- Bøe-Hansen, O. (2015). Om kritisk tenkning og peripeteia. Kan kritisk tenkning forberede oss på det uforutsette? I: Torgersen, G. E. (red.), *Pedagogikk for det uforutsette*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 120-131.
- Freud, S. (1999). Totem und Tabu. I: A. Freud, E. Bibring & E. Kris (red.), *Gesammelte Werke*, Band 9. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Mahrtdt, H. (2012). Hannah Arendt - politisk dannelse og reflekterende dømmekraft. *Norsk Filosofisk Tidsskrift*, 47(3), s 193- 207.
- Mahrtdt, H. (2015). Å tenke om det uforutsigbare med Hannah Arendt. I: Torgersen, G. E. (red.), *Pedagogikk for det uforutsette*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 132-153.
- Nabokov, V. (1971). Lolita. I: A. Appel, Jr. (red.): *The Annotated Lolita*. New York: McGraw-Hill
- Nabokov, V. (1973). *Strong Opinions*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Sæverot, H. (2013). *Indirect Pedagogy. Some Lessons in Existential Education*. Boston: Sense.
- Torgersen, G.E., & Sæverot, H. (2012). Danningens nye ansikt i risikosamfunnet – digital vekking mot virtuell terrorisme. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 47(3), 170-180.
- Torgersen, G.E. (red.) (2015). *Pedagogikk for det uforutsette*. Bergen: Fagbokforlaget.

¹⁵ Torgersen, G.E., & Sæverot, H. (2012). Danningens nye ansikt i risikosamfunnet – digital vekking mot virtuell terrorisme. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 47(3), 170-180.